

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТУ ТА ОБ'ЄКТУ ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ**TO THE ISSUE OF DEFINING THE CONCEPT, SUBJECT AND OBJECT OF THE CARGO TRANSPORTATION CONTRACT****Сірко Р.Б., д.ю.н., доцент,
директор***Чернівецький інститут Міжнародного гуманітарного університету*

В представленій статті надається загальна характеристика поняття, предмету та об'єкту договору перевезення вантажу за законодавством України.

Встановлено, що визначення договору перевезення об'єктів перевезення транспортними засобами, в чинному українському законодавстві не є вичерпним і сьогодні не відповідає вимогам сучасності повною мірою. Акцентується, що на теперішній час предметом вказаного договору виступає послуга з доставлення «об'єктів перевезення» до пункту призначення шляхом транспортування транспортними засобами, збереження «об'єкту перевезення» та видача його у пункті призначення отримувачу. Зазначене не змінює саму мету договору перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами, якою виступає саме транспортування та доставка «об'єктів перевезення» до пункту призначення. Одночасно, умовою належного виконання вказаного договору є виконання інших дій, тобто забезпечення збереження у цілісності «об'єкту перевезення», вивантаження та видача його отримувачу, тощо.

При цьому договір перевезення вантажу укладається між двома особами – вантажовідправником і перевізником. Оскільки для перевезення вантажу характерним є те, що одержувачем вантажу, як правило, є не відправник, а інша особа (одержувач), у зв'язку з чим суб'єктами (або учасниками) відносин перевезення вантажів є: перевізники, вантажовідправники та вантажоодержувачі.

З цього приводу певний інтерес становить визначення поняття договору перевезення вантажів транспортними засобами у законодавстві деяких країн ЄС, де транспортними статутами встановлено: «Відповідно до договору перевезення «об'єктів перевезення», логістична компанія зобов'язується своєчасно і в цілості доставити вантаж до місця призначення з дотриманням умов його перевезення і видати вантаж одержувачу»

Встановлено, що зобов'язальні відносини з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами діляться на дві самостійні стадії: 1) правовідносини між відправником і перевізником; 2) відносини, що виникають між перевізником і одержувачем після його вступу у зобов'язання з перевезення. Кожна з цих стадій характеризується своєю певною групою прав і обов'язків сторін. Шляхом дослідження правового становища суб'єктів на кожній з цих стадій окремо і в сукупності можна з'ясувати структуру відносин, що виникають з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, зобов'язання, цивільно-правовий договір, транспортні договори, договір перевезення вантажу, перевезення, виконання договору.

The presented article provides a general description of the concept, subject and object of the cargo transportation contract under the legislation of Ukraine.

It has been established that the definition of the contract of transportation of objects of transportation by means of transport in the current Ukrainian legislation is not exhaustive and today does not fully meet the requirements of modernity. It is emphasized that currently the subject of this contract is the service of delivering «objects of transportation» to the destination by transportation of vehicles, keeping the «object of transportation» and handing it over to the recipient at the destination. This does not change the main purpose – contract of transportation of «objects of transportation» by vehicles, which is the transportation and delivery of «objects of transportation» to the destination. At the same time, a condition for the proper execution of the specified contract is the performance of other actions, i.e. ensuring the integrity of the «object of transportation», unloading and handing it over to the recipient, etc. Simultaneously, the cargo transportation contract is concluded between two persons – the consignor and the carrier. Since cargo transportation is characterized by the fact that the recipient of the cargo, as a rule, is not the sender, but another person (the recipient), therefore the subjects (or participants) of the cargo transportation relationship are: carriers, consignors and consignees.

On this occasion of some interest, the definition of the contract for the transportation of goods by means of transport is carried out in the legislation of some EU countries, the transport statutes establish: «According to the contract of transportation of «objects of transportation», the logistics company undertakes to pay for and deliver the cargo to its destination in one piece. In compliance with the conditions of its transportation and deliver the cargo to the consignee»

It has been established that binding relations for the transportation of «objects of transportation» are divided into two independent stages:

1) legal relations between the sender and the carrier;

2) relations that arise between the carrier and the consignee after he enters into the obligation of transportation.

Each of these stages is characterized by its specific group of rights and obligations of the parties. By studying the legal status of subjects at each of these stages separately and collectively, it is possible to clarify the structure of relations arising from the transportation of «objects of transportation» by vehicles.

Key words: civil law, civil legislation, obligations, civil law contract, transport contracts, cargo transportation contract, transportation, performance of the contract.

Постановка проблеми. У ЦК України та у транспортних кодексах і статутах визначення поняття договору перевезення «об'єктів перевезення», зокрема вантажів відрізняються. В якості прикладу слід звернути увагу на положення статті 909 ЦК України, де на відміну від положень статті 22 СЗ України, не зазначено обов'язок транспортної організації доставити «об'єкт перевезення» – вантаж у визначений договором термін [8, с. 232]. Вказане дає привід вважати, що у транспортних кодексах та статутах України при визначенні поняття «договору перевезення вантажів» виходять від

іншого, ніж визначено у ЦК України. Так, частиною 2 статті 918 ЦК України закріплено, що договір перевезення вантажів, встановлює обов'язок завантаження (вивантаження) вантажу, який зобов'язаний здійснювати відправник (отримувач) вантажу, а також провадити в терміни, встановлені договором, якщо такі терміни не встановлені транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них [6, с. 438].

На думку певного кола науковців, ЦК України та транспортні кодекси і статuti України вичерпного визначення

договору перевезення вантажів транспортними засобами не дають.

З цього приводу певний інтерес становить визначення поняття договору перевезення вантажів транспортними засобами у законодавстві деяких країн ЄС, де транспортними статутами встановлено: «Відповідно до договору перевезення «об'єктів перевезення», логістична компанія зобов'язується своєчасно і в цілості доставити вантаж до місця призначення з дотриманням умов його перевезення і видати вантаж вантажоодержувачу» [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких науковців, як А.Г. Биков, Г.С. Гуревич, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, В.А. Єгізаров, А.Д. Кейлін, Н.С. Ковалевська, В.В. Луць, О.Л. Маковський, Я.І. Рапопорт, А.М. Рубін, Г.П. Савічев, О.М. Садіков, Є.О. Харитонов, М.Є. Ходунов, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич та інших.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз положень законодавства України, яке регулює цивільно-правові відносини у договорі перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами.

Викладення основного матеріалу. Зарубіжний законодавець на відміну від українського, з урахуванням окремих ознак визначає поняття договору перевезення «об'єктів перевезення» логістичними компаніями, тобто транспортними організаціями, передбачаючи обов'язок логістичної компанії своєчасно, з додержанням умов перевезення доставити доручений об'єкт перевезення з пункту відправлення до пункту призначення [5].

Такий підхід до врегулювання питання не є достатнім і юридично послідовним. У цьому визначенні слід або подати всі суттєві умови договору перевезення об'єктів перевезення транспортом, або не подавати їх зовсім, а послатися на «Правила перевезення вантажів», що їх затверджує Міністерство транспорту України, які містять усі ці умови.

Останній варіант на нашу думку є кращим. Зокрема, це дозволяє у повній мірі визначити поняття договору перевезення «об'єктів перевезення» транспортом, не оминаючи суттєвих умов договору, а також зазначений варіант буде відповідати загальноновизнаній характеристиці договору перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами в якості договору приєднання.

Слід підкреслити, що визначення договору перевезення об'єктів перевезення транспортними засобами, в чинному українському законодавстві не є вичерпним і сьогодні не відповідає вимогам сучасності повною мірою.

Так, на теперішній час предметом вказаного договору виступає послуга з доставлення «об'єктів перевезення» до пункту призначення шляхом транспортування транспортними засобами, збереження «об'єкту перевезення» та видача його у пункті призначення отримувачу. Зазначене не змінює саму мету договору перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами, якою виступає саме транспортування та доставка «об'єктів перевезення» до пункту призначення. Одночасно, умовою належного виконання вказаного договору є виконання інших дій, тобто забезпечення збереження у цілісності «об'єкту перевезення», вивантаження та видача його отримувачу, тощо.

У науковій літературі зазначається, що договір перевезення вантажу укладається між двома особами – вантажо-відправником і перевізником. Оскільки для перевезення вантажу характерним є те, що одержувачем вантажу, як правило, є не відправник, а інша особа (одержувач), у зв'язку з чим суб'єктами (або учасниками) відносин перевезення вантажів є: перевізники, вантажовідправники та вантажоодержувачі.

За змістом статей 22, 23 СЗ України стороною в договорі перевезення вантажу є залізниця, але необхідні дії з укладення таких договорів здійснює залізнична стан-

ція. Станція виступає як основний оператор (оперативної служби) в організації відносин з перевезення вантажів і є одним із головних учасників цих відносин, виступаючи як законний представник перевізника.

Безпосередніми учасниками організації та здійснення процесу перевезення виступають також інші підприємства й організації залізничного транспорту, які обслуговують цей процес. Ці підприємства й організації – важливі учасники процесу перевезення, оскільки від кожного з них залежить належне здійснення технології процесу перевезення вантажів.

Відправником є зазначена в документі на перевезення вантажу (накладній) юридична або фізична особа, яка ввіряє вантаж залізниці для перевезення. Одержувач вантажу не завжди є відправником. І хоча такий одержувач не є стороною договору перевезення вантажу транспортними засобами, він набуває певних прав і обов'язків перед перевізником. Так, одержувач об'єкта перевезення, буде виступати в якості особливого суб'єкта – третьої особи, на користь якої було укладено вказаний вище договір.

Цивільні правовідносини, що виникають у зв'язку з договором перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами, відзначаються великою складністю і своєрідністю. Загальноновизнано, що суб'єктами договору такого перевезення є: 1) відправник; 2) перевізник (транспортна організація, логістична компанія, тощо); 3) одержувач. Однак необхідно відзначити, що не слід ототожнювати суб'єктів договору перевезення об'єктів перевезення транспортними засобами із сторонами цього договору, бо сторонами договору перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами є тільки відправник і перевізник.

Якщо пильно поглянути на структуру перевізного процесу на транспорті, то потрібно визнати, що він складається з декількох стадій, причому кількість стадій може варіюватися в залежності від того, який критерій береться за основу. Наприклад, якщо брати за основу послідовність дій, які здійснюють сторони при виконанні договору, то зобов'язання з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами можна розділити на три основних стадії: 1) подача «об'єктів перевезення» відправником і транспортного засобу перевізником, а також навантаження цих об'єктів; 2) безпосереднє перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами до пункту призначення; 3) вручення «об'єктів перевезення» одержувачу. Однак слід зазначити, що кожна з цих стадій також у свою чергу може бути розділена на окремі частини тощо. Тому для з'ясування структури відносин, що виникають з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами, більше підходить суб'єктний критерій, відмінності в суб'єктах, які беруть участь у перевезенні, тобто визначення кількості та виду суб'єктів, що беруть участь у зобов'язанні в той чи інший момент.

Якщо керуватися цим критерієм, то зобов'язальні відносини з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами діляться на дві самостійні стадії: 1) правовідносини між відправником і перевізником; 2) відносини, що виникають між перевізником і одержувачем після його вступу у зобов'язання з перевезення. Кожна з цих стадій характеризується своєю певною групою прав і обов'язків сторін. Шляхом дослідження правового становища суб'єктів на кожній з цих стадій окремо і в сукупності можна з'ясувати структуру відносин, що виникають з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами.

Перевізником вважаються транспортні організації або логістичні компанії, які мають права юридичної особи та яким надано право укладати договори перевезення безпосередньо або через свої підрозділи транспортними статутами або кодексами.

Послуги щодо перевезення надаються як державними, так і приватними підприємствами, які виникли практично

в усіх галузях транспорту. Єдиним винятком до недавнього часу був залізничний транспорт, де зберігалися державні залізниці. Однак ця ситуація змінилася після того, як набрав чинності Закон України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» [9, с. 311]. Якщо перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами здійснюється в прямому змішаному сполученні, то учасниками перевізного процесу на боці перевізника виступають кілька транспортних організацій одного чи кількох видів транспорту. Договір з відправником укладає транспортна (логістична) організація, яка сама або через свої підрозділи приймає «об'єкт перевезення» (вантаж) до перевезення в пункті відправлення, а всі інші транспортні організації, які беруть участь у перевезенні, щодо початкового перевізника є третіми особами, на які за чинними на транспорті правилами покладається виконання зобов'язання з перевезення (ст. 528 ЦК України) [3].

Поряд з перевізником учасником договірних відносин з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами є відправник. Під цим терміном у транспортних статутах слід розуміти фізичну або юридичну особу, яка за договором перевезення виступає від свого імені або від імені власника «об'єктів перевезення» і зазначена в перевізному документі. Ця фізична або юридична особа має володіти властивостями право- і дієздатності, бо вона особисто бере участь в укладенні договору перевезення вантажу з перевізником і є його стороною.

Зазвичай відправниками є комерційні організації, що здійснюють відправлення «об'єктів перевезення» (в основному товарів, які вони виробили) для виконання своїх договірних зобов'язань, пов'язаних з продажем, поставкою товарів і виконанням інших договорів. Як правило, відправник є власником «об'єктів перевезення», що відправляються, проте бувають випадки, коли договори перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами укладає не безпосередньо власник «об'єктів перевезення», а за його дорученням інша особа, яку власник наділив відповідними повноваженнями щодо відправки і яка виступає перед перевізником, наприклад, як транспортний експедитор, агент або інша особа.

Одержувачем «об'єктів перевезення» виступає особа, яка наділена правом на одержання «об'єктів перевезення» і бере участь у зазначеному договорі. У літературі є дискусійною точка зору щодо правового становища одержувача «об'єктів перевезення», оскільки деякі вчені вважають його стороною договору, інші – ні. З позиції українського законодавця, одержувач «об'єктів перевезення» є стороною в договорі, що знаходить своє підтвердження у спеціальному транспортному законодавстві, де накладна є обов'язковою двосторонньою письмовою формою угоди на перевезення «об'єктів перевезення», яка укладається між відправником і перевізником на користь третьої сторони – одержувача, який, як правило, перебуває в договірних відносинах з відправником (з поставки, контрактації, купівлі-продажу тощо) і вже на основі цих договорів мусить прийняти доставлений йому перевізником «об'єкт перевезення».

Отже, договір перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами можна розглядати як договір на користь третьої особи (одержувача), для якої виникають не лише права, а й передбачені транспортними правилами обов'язки. Договори перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами є обов'язковими для перевізника при зверненні до нього клієнта за наданням відповідної послуги (стаття 179 ГК України, стаття 633 ЦК України) [2, 3].

Відповідно до стаття 909 ЦК України, договір перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами, зокрема вантажу укладається в письмовій формі, з оформленням відповідних документів встановленої форми, що здійснюється відповідно до норм спеціального законодав-

ства, і передбачає складання комплексу перевізних документів з урахуванням виду транспорту, яким здійснюється перевезення вантажу [7, с. 436].

Докладно форму і порядок укладення договору перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами визначає транспортне законодавство, що для всіх видів транспорту встановлює письмову форму договору. Перевезення «об'єктів перевезення» оформляється спеціальним транспортним документом, який супроводжує «об'єкти перевезення» і, по суті, є письмовою формою договору. Таким документом при перевезеннях «об'єктів перевезення» транспортними засобами є накладна. Накладна складається на ім'я певного одержувача, її підписує відправник, який супроводжує «об'єктів перевезення» на всьому шляху його слідування і в пункті призначення видає одержувачу разом з «об'єктами перевезення». Для посвідчення приймання «об'єктів перевезення» до перевезення відповідний пункт відправлення (станція, порт тощо) видає відправнику вантажну квитанцію, у зв'язку з чим договір перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами вважається укладеним тільки за умови пред'явлення відправником накладної.

Основною юридичною підставою виникнення зобов'язань з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами є відповідний договір. За договором перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами, транспортна організація або логістична компанія зобов'язується доставити ввірений їй відправником «об'єкт перевезення» до пункту призначення протягом визначеного терміну та видати його одержувачу, а відправник зобов'язується сплатити за перевезення встановлену плату [4, с. 234].

Виконання транспортною організацією додаткових операцій, пов'язаних з перевезенням «об'єктів перевезення» транспортними засобами (завантаження, розвантаження, зважування, експедирування тощо), здійснюється на підставі окремих договорів. Відправник може здійснювати у встановленому порядку добровільне страхування «об'єктів перевезення».

Висновки. Таким чином, структура перевізного процесу на транспорті, складається з декількох стадій, причому кількість стадій може варіюватися в залежності від того, який критерій береться за основу. Якщо брати за основу послідовність дій, які здійснюють сторони при виконанні договору, то зобов'язання з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами можна розділити на три основних стадії: 1) подача «об'єктів перевезення» відправником і транспортного засобу перевізником, а також навантаження цих об'єктів; 2) безпосереднє перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами до пункту призначення; 3) вручення «об'єктів перевезення» одержувачу. Однак слід зазначити, що кожна з цих стадій також у свою чергу може бути розділена на окремі частини тощо. Тому для з'ясування структури відносин, що виникають з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами, більше підходить суб'єктний критерій, відмінності в суб'єктах, які беруть участь у перевезенні, тобто визначення кількості та виду суб'єктів, що беруть участь у зобов'язанні в той чи інший момент.

Якщо керуватися цим критерієм, то зобов'язальні відносини з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами діляться на дві самостійні стадії: 1) правовідносини між відправником і перевізником; 2) відносини, що виникають між перевізником і одержувачем після його вступу у зобов'язання з перевезення. Кожна з цих стадій характеризується своєю певною групою прав і обов'язків сторін. Шляхом дослідження правового становища суб'єктів на кожній з цих стадій окремо і в сукупності можна з'ясувати структуру відносин, що виникають з перевезення «об'єктів перевезення» транспортними засобами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. / *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Булгакова І. В., Клепкова О. В. Транспортне право України: Академічний курс: підруч. для юрид. спец. вищих навч. закл. Київ: Видав. Дім «Ін Юре», 2005. 534 с.
5. Сірко Р. Б. Цивільно-правове регулювання відносин, що виникають з перевезення залізничним транспортом: проблеми теорії та практики: монографія. Чернівці: Технодрук, 2019. 211 с.
6. Цивільний кодекс України: Коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. Одеса: Юрид. літ., 2003. 1216 с.
7. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. 6-е вид., перероб. та допов. Харків: Одіссеї, 2010. 1216 с.
8. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. Київ: Істина. 2012. 928 с.
9. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 1124 с.
10. Global Trends in Transport Routes and Goods Transport: Influence on Future International Loading Units. Head of Institute Institute of Information Management in Mechanical Engineering IMA IMA – RWTH Aachen University Germany 16th ACEA SAG Meeting – June 2011. P. 32.